

הכנס המדעי ה-13
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ב

השכלה וניעות חברתית

יו"ר: דוד מיטלברג

שנת הלימודים הראשונה באורנים:

דו"ח ביניים של מחקר אורך על גורמים מסייעים להצלחה בלימודים

First year atn Oranim: An interim report of a longitudinal study on factors facilitating academic achievement

סטודנטים להוראה, בדומה לסטודנטים בתחומים אקדמיים אחרים, מתקבלים ללימודים על סמך נתוני יכולת אקדמית (מבחן פסיכומטרי או מבחנים מקבילים והישגים בלימודים קודמים) ובמקצועות מסוימים גם מבחני התאמה למקצוע. נקודת המוצא של מחקר זה היא כי עם כל חשיבותם של גורמים אלה, אין בהם די כדי להסביר (או לנבא) הצלחה בלימודים בכל מוסד אקדמי, ובמכללת אורנים בפרט.

על סמך הידע הקיים בספרות החינוכית והפסיכולוגית, מתוך מגוון הגורמים שיכולים להשפיע על הישגים בלימודים, בחרנו להתמקד בארבע קבוצות של גורמים: נתוני יכולת אקדמית, נתוני רקע, גורמים תוך-אישיים וגורמים בין-אישיים. בנתוני יכולת אקדמית כללנו (כמקובל במכללה) ציוני בגרות, ציון פסיכומטרי וציון כניסה משולב; בנתוני רקע כללנו מצב משפחתי, השכלת הורים (אם ואב), ארץ לידה וסוג העיסוק של ההורים, דת/לאום, יישוב מגורים בעבר ובהווה. בגורמים תוך-אישיים כללנו מוטיבציה ללימודים ('למה להצליח בלימודים?'), הערכה עצמית, ואוריינטציית עתיד לגבי עבודה בכלל ובנושאי חינוך בפרט, והתמודדות עם קושי ואתגר. בגורמים בין-אישיים כללנו תמיכה חברתית ('מי תומך? מי עוזר?') בנושאים רגשיים ('כשיש לך צורך לדבר מי מקשיב לך?') ובנושאים לימודיים ('מי מעודד אותך להמשיך בלימודים?'). הישגים בלימודים בתום שנה א' מיוצגים על ידי ממוצע הציונים.

במחקר השתתפו 238 תלמידי שנה א' שענו על השאלון במהלך חלק משיעור אחד. אופי הנתונים אפשר לנו לנתח אותם הן בכלים איכותניים והן בכלים כמותניים (mixed methods). הניתוח האיכותני הוצג בכנס הקודם והצביע על המעורבות הגבוהה של תלמידי השנה הראשונה באורנים בעבודת ההוראה ('לקבל כיתה ולחנך אותה, להיות מחנכת של כיתות א-ב, שתהיה לי כיתה משלי', 'אני רואה את הקריירה כשליחות, כמשהו שלא הולך להיות קל אבל חשוב מאוד. אולי אצליח להשפיע על כמה ילדים ואהפוך אותם לטובים יותר').

בהצגה הנוכחית נתמקד בניתוח הכמותני באמצעות משוואות מבניות (structural equation modeling). הממצאים מראים כי לגבי שנת הלימודים הראשונה, המודל רב-הצעדים שעל פיו גורמי רקע קשורים ומשפיעים על תמיכה חברתית (גורמים תוך-אישיים) ואלה קשורים בגורמים תוך-אישיים שקשורים בהישגים בלימודים מקבל אישוש אמפירי. יתר על כן, מודל רב-צעדי זה מכפיל את השונות המוסברת של הישגים בלימודים על ידי ציון הכניסה המשולב. הדיון יסביר את הממצאים, ישלב ממצאים מהניתוח האיכותני ויתווה את המשך המחקר.

מילות מפתח: סטודנטים להוראה, הישגים בלימודים, אוריינטציית עתיד, מוטיבציה, ניתוח משוואות מבניות

השפעת ההשכלה על האישה הדרוזית

The impact of education on Druze women

הרצאה זו תציג מחקר שבחן את התפתחותן האישית והמקצועית של 40 נשים דרוזיות משכילות המשתמשות בהשכלה כמנוף לשינוי. המחקר מבוסס על עקרונות הגישה הנרטיבית הבוחנת את סיפורי חייהן של המשתתפות באמצעות ראיונות עומק, ומאפשר את בחינת הזיקה בין הפרופסיה לבין החיים האישיים של האישה.

מטרת המחקר הייתה לבנות פרופיל ביוגרפי תרבותי של האישה הדרוזית המשכילה המהווה דגם חיקוי עבור רבות אחרות ששואפות ללכת בעקבותיה בדרך השונה מזו המקובלת על המסורת הפטריארכלית.

למרות החרם או האיום בהדרה חברתית ודתית של משפחותיהן של נשים שהחלו ללמוד, פנו באמצע שנות ה-80 מספר נשים דרוזיות ללימודים במכללות להוראה. תהליך זה נבע, בין היתר, מהרצון לשנות את מקומה השולי של האישה בהיררכיה של הסטאטוס החברתי בעדה. הפרת האיסורים המסורתיים והמגדריים ביציאתן ללימודים גבוהים בחברת גברים עוררו התנגדות בקרב בני העדה, אנשי דת אף קראו להחרים את הסטודנטיות ואת משפחותיהן. חרף האיסור, נשים פרצו בהדרגה דרך, דבר שהוביל לעלייה בלגיטימציה בפנייה ללימודים אקדמיים של נשים דרוזיות לאורך השנים.

כיום ישנם כ-80 בתי ספר במגזר הדרוזי. בשנים האחרונות הוקמו בתי ספר חדשים על פי התקדמות וחשיפת העדה למודרניזציה, הבולטים שבהם הם בתי ספר העוסקים במדעים וטכנולוגיה. בתי הספר היוקרתיים עורכים מבחני קבלה והמשפחות הדרוזיות מעדיפות לשלוח את הבנות ללמוד בעיקר בבתי הספר העוסקים במדעים, הייטק, הנדסה ומנהיגות, במטרה להעניק להן את האפשרות להמשיך בלימודים אקדמיים ולהשתלב בחברה הישראלית.

בקרב הנשים הדרוזיות שפונות להשכלה הגבוהה, אחוז הנשים הדרוזיות הגבוה ביותר מתרכז במוסדות להכשרת מורים, אך ישנן גם נשים דרוזיות הלומדות בטכניון ובאוניברסיטאות תחומים כמו משפטים, עבודה סוציאלית, ייעוץ חינוכי, קרימינולוגיה, מדעים מדויקים, פיזיקה וביולוגיה, לימודי הנדסה, עריכת דין ורפואה. נשים מעטות שלא התקבלו ללימודים בארץ נסעו ללמוד רפואה בהונגריה, משפטים באנגליה, ולימודי רפואה כללית, רפואת שיניים ורוקחות בדמשק. יש כיום 54 סטודנטים לרפואה דרוזים, מתוכם 27 נשים.

ניתן לראות במהפכה השקטה הזו שמתבצעת על ידי הנשים הדרוזיות פורצות הדרך באמצעות רכישת השכלה, סוג של מרד בדיכוי הגברי ובחברה הפטריארכלית. תרומת המחקר היא בכך שהפרופיל התרבותי שעוצב על סמך סיפורי החיים של הנשים מאפשר הסתכלות פנימית על החוויה הנשית הדרוזית בשלושה מעגלים: מעגל ה'אני', המשפחה והחברה. הוא מעצים, מחזק ומעודד רפלקציה וזיהוי גורמי ההצלחה והשלכותיה. מהמחקר עולה כי לדמות הגברית ישנה השפעה רבה על התפתחותה של האישה, לכן יש לחנך לשוויוניות ולקבלת הצלחתה של האישה כמשמעותית וחיונית להתפתחות החברה כולה. תרומה נוספת היא של השפעת ההקשר - לאום ודת, על רכישת השכלה גבוהה כממלאה חוסרים וכמנגנון מחולל העצמה אישית ומגדרית.

מדוע לומדים במוסדות להשכלה גבוהה:

השוואה בין סטודנטים מהפריפריה לאלה מהמרכז

Why students choose to study in higher education institutions:

A comparison of center and periphery

התרחבות ההשכלה הגבוהה ופריסת מוסדותיה במרחב אפשרו נגישות רבה יותר לאוכלוסיות שהשתתפותן במערכת זו בעבר הייתה מצומצמת, בהן גם תושבי הפריפריה. מקובל להניח כי נחיתותם של תושבי הפריפריה בנגישות להשכלה גבוהה קשורה להישגיהם הלימודיים ולמעמדם הסוציו-אקונומי הנמוכים יותר משל תושבי המרכז. נחיתות יחסית זו משפיעה גם על בחירתם הלימודית.

מטרת המחקר הייתה לבדוק את דפוסי הבחירות הלימודיות של הסטודנטים ואת שיקוליהם בבואם לבחור מוסד להשכלה גבוהה ותחומי לימוד. המחקר בדק את ההשפעה הייחודית, שאינה תלויה בהישגים לימודיים או בסטאטוס סוציו-אקונומי, של המגורים בפריפריה (לעומת המרכז) על הבחירות הלימודיות. המחקר התבסס על מתודה כמותית בסקר מתאמי. כלי המחקר היה שאלון עמדות שכלל שאלות סגורות אודות מאפייני הרקע של הסטודנטים, בחירות לימודיות, שיקולי בחירה במוסד לימודים, בתחום לימודים, אוריינטציות עתיד ושיקולי בחירה רציונלית. מדגם המחקר כלל 668 סטודנטים בשנת לימודיהם הראשונה, משלוש אוניברסיטאות ושלוש מכללות (מתמחה, אזורית ומכללה לחינוך).

הממצאים המרכזיים של המחקר הצביעו על כך שהמניעים המרכזיים של הסטודנטים ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה הם הרצון לרכוש מקצוע ו"לעשות משהו עם עצמם". הסטודנטים מכירים גם בחשיבות הלימודים כאמצעי למוביליות חברתית, דהיינו, בשל שיקולים 'אינסטרומנטליים'. בפילוח הנתונים לפי מקום מגורים, דהיינו במרכז או בפריפריה, סטודנטים תושבי המרכז, הלומדים בעיקר באוניברסיטאות, נוטים (בחלקם) לבחור במסלול של השכלה גבוהה משיקולים מורטוריים (דחיית הכרעות בשלבי החיים) ובשל נורמות חברתיות כאלה ואחרות, בעוד תושבי הפריפריה, שמחציתם לומדים במכללות, ממעטים ללמוד בשל שיקולים אלה. מסתבר כי בבואם לבחור מוסד לימודים, סטודנטים מעוניינים בעיקר ביוקרתו של המוסד הכוללת, בין היתר, את רמת הלימודים בו, איכות המרצים ועוד. לאחר מכן, חשוב לסטודנטים נושאים שאותם כינינו 'אינסטרומנטליים', הכוללים, בין היתר, המשך לימודים בעקבות התואר שנרכש, קיומו של תחום לימודים ייחודי ומידת ישימותם של הלימודים לסטודנטים. סטודנטים הלומדים באוניברסיטאות, שמרביתם תושבי המרכז, בוחרים מוסד לימודים משיקולי יוקרה ומשיקולים מורטוריים שונים. סטודנטים שמוצאם מישובי פריפריה והלומדים במכללות שוקלים בחירת מוסד לימודים בעיקר משיקולים 'אינסטרומנטליים'. בנוסף, גם כאשר השיקולים של תושבי הפריפריה ותושבי המרכז דומים, הבחירה שלהם במוסד לימודים תהיה שונה. תושבי המרכז הטרונגיים יותר בבחירת מוסד הלימודים, בעוד תושבי הפריפריה, ששיקולי בחירת מוסד הלימודים שלהם הם אינסטרומנטליים, נוטים להידמות אחד לשני בבחירת מוסד לימודים (בדרך כלל במכללה אזורית).

הטענה המקובלת על קיפוח יחסי של הפריפריה לא זכתה לתמיכה מלאה במחקר הנוכחי. כאשר מדובר בהשכלה גבוהה, הבחירות הלימודיות של הסטודנטים קשורות פחות לסטאטוס ולהישגים לימודיים קודמים. סטודנטים 'מצליחים' מהפריפריה מגיעים לאוניברסיטאות אולם בוחרים תחומי לימוד המאפשרים כניסה מהירה יחסית לשוק העבודה, בדומה לחבריהם בעלי ההישגים הפחותים הלומדים במכללות.

מילות מפתח: ישובי פריפריה או שוליים, ישובי מרכז או גלעין, בחירות לימודיות, ריבוד חברתי, מוסדות להשכלה גבוהה

בפיג'מה ונעלי בית: קורסים מקוונים באורנים מנקודת מבטם של הסטודנטים**In pyjamas and slippers: Online courses at Oranim from the students' point of view**

אין ספק כי העולם האקדמי הולך בכיוון של שימוש גובר בטכנולוגיה. מוסדות אקדמיים בארץ ובעולם מציעים יותר ויותר קורסים מקוונים וקורסים משולבים מסוגים שונים, ואפילו תארים מלאים הנלמדים באופן מקוון. גם מערכת החינוך, החל מגן הילדים ועד בית הספר העל יסודי, משלבת למידה מקוונת במידה גוברת והולכת, ומכאן החשיבות הרבה לשימוש בה בהכשרת מורים, שכן כך פרחי ההוראה ילמדו לעשות בה שימוש מושכל בעבודתם. מחקרים קודמים בנוגע לעמדותיהם של פרחי הוראה לגבי למידה מקוונת לא הניבו ממצאים חד משמעיים, ולכן קיים צורך לבחון את הנושא בהקשר של מכללת אורנים, על מנת להפיק לקחים לגבי הקורסים המקוונים המוצעים בה.

בשנת תשע"א ניתנו באורנים 24 קורסים מקוונים, בהם למדו 479 סטודנטים. המחקר הנוכחי נעשה בפרדיגמת המחקר הכמותי, כאשר כלי המחקר היה שאלון pre-post שכלל ברובו שאלות סגורות על סולם ליקרט בנוסף למספר שאלות פתוחות. שאלת המחקר שנבדקה הייתה: מהן תפיסותיהם של הסטודנטים לגבי השפעת הלמידה המקוונת על למידתם – בתחילת הקורס ובסיומו? השאלון ניתן לכל הסטודנטים הלומדים בקורסים המקוונים בתחילת הקורס ובסיומו.

הממצאים מצביעים על הבדלים מובהקים בין תחילת השנה לסופה בנכונות הסטודנטים לעשות שימוש במחשב בעבודתם כמורים ובתפיסתם את חשיבות המחשב והאינטרנט בהוראה. בתפיסתם של הסטודנטים את השיפור במיומנויות המחשב שלהם בסיום הקורס לעומת תחילתו, נמצאו הבדלים מובהקים בשלוש מיומנויות בלבד: השימוש ב-Powerpoint והשתתפות בצ'טים ובפורומים. בסיום הקורס מנו הסטודנטים סיבות רבות יותר להשתתפות בקורסים מקוונים בעתיד מאשר בתחילתו. בתשובה לשאלה לגבי ציפיותיהם מהקורס והתממשותן, נמצא כי לגבי שלושה נושאים דיווחו הסטודנטים על התממשות הציפיות מעבר למצופה: למידה מעמיקה של חומר הקורס, חיסכון בזמן שהייה במכללה, ולמידה באופן שונה תוך שימוש בטכנולוגיה. לגבי חששותיהם של הסטודנטים מהלמידה המקוונת, נמצא כי כולן התבררו בסיום הקורס כבלתי מוצדקות. כמו כן נבדקו הבדלים בין קורסים שנתיים לסמסטריאליים, ונמצא כי למשך הקורס יש השפעה מובהקת במספר מצומצם של פרמטרים: עמדות כלפי הוראה ולמידה מקוונת, מספר מצומצם של מיומנויות מחשב, ומספר מצומצם של סיבות לבחירה בקורסים מקוונים.